

Slutrapport

Trädgårdsturism i Dalarna

2010-01-26

Journalnummer 2009-649

I. SAMMANFATTNING

Trädgårdsintresset ökar i samhället,¹ och många män och kvinnor är intresserade av trädgårds- och parkanläggningar. Ny trädgårdslitteratur utkommer kontinuerligt, program i radio och TV om trädgårdar blir fler, trädgårdsmässornas antal ökar, liksom det egna odlandet. Produkter relaterade till trädgård utvecklas och i många länder har evenemang där allmänheten får besöka trädgårdar kunnat bidra till att hålla igång och bygga ut verksamheten. Många trädgårdar erbjuder också försäljning av plantor, trädgårdsredskap, böcker, möbler och andra inredningsdetaljer.

För att undersöka möjligheterna att i länet utnyttja det ökade trädgårdsintresset startades projektet Trädgårdsturism i Dalarna. Under 2009 har 26 trädgårdar beskrivits och fotograferats. Trädgårdarna besöktes och jämfördes på ett systematiskt sätt basfakta om trädgårdarna togs fram. Följande frågor besvarades:

- Vilka är trädgårdarna? Deras historia och miljö?
- Hur ser de ut?
- Hur sköts de?
- Hur används de?
- Vad har de för besöksunderlag och ekonomi?
- Hur skulle de kunna utvecklas?
- Vilket stöd behövs?
- Vilka speciella krav och möjligheter har en trädgård i ett nordligt klimat?

Med denna kunskap som grund gjordes en analys av problem och möjligheter. Den litteratur om trädgårdarna som finns idag sammanfattades och kompletterades och ett försök gjordes till utvärdering av och utvecklingsmöjligheter för dagens spretiga flora av trädgårdar. Inventeringsresultaten sammanställdes och jämfördes och utifrån detta sammanställdes ett program för fortsatta studier och stödåtgärder. Ett seminarium med ägare och förvaltare genomfördes och resultaten av de diskussioner och grupparbeten som kom till stånd inarbetades i rapporten.

Genom att fokusera på trädgårdarna, beskriva och analysera dem samt ordna ett seminarium för trädgårdsägarna har följande uppnåtts:

- En faktasammanställning om trädgårdarna finns tillgänglig
- En sammanfattning av aktuell litteratur finns tillgänglig
- Kartor har framställts såväl översiktligt som mer detaljerat
- Aktuella foton har tagits
- Ett nätverk har bildats
- Trädgårdarna har bedömts och analyserats
- Behov av förbättringar och stöd har kartlagts
- Förslag till konkreta åtgärder och förbättringar har framtagits

Under besöken i trädgårdarna och intervjuerna med trädgårdsägarna har många problem och möjligheter till utveckling kommit upp och behov av hjälp och stöd efterfrågats. Arbetet har mottagits mycket positivt av

¹ Cooper David: A Philosophy of Gardens. Oxford University Press 2008

trädgårdsägarna vilket bl.a. a visade sig på seminariet där nästan trettio deltagare anmälde sig. Ett enigt möte beslutade att bilda nätverk för att fortsätta diskussionerna om trädgårdsturismen i länet. En arbetsgrupp valdes. En rad förslag diskuterades hur man kan stödja trädgårdsturismen i länet vilka redovisas under punkt nio.

2. BAKGRUND

Turismen är en viktig basnäring i Dalarna och har så varit i över 100 år. Det är en sektor som ständigt utvecklas men som också behöver förstärkas med nya delar. Olika grenar av turismen i Dalarna kompletterar varandra och skapar förutsättningar för utveckling. Dalarna har idag många trädgårdar av stort värde och med stort besöksunderlag. Utifrån klimat och geografiskt läge finns förutsättningar att utveckla denna växande gren av turism.² Ointresset för de gamla allmogeträdgårdarna har gjort att det finns många gamla nyttoväxter bevarade. Många trädgårdar kan med ganska enkla medel rekonstrueras och restaureras. Genom att skapa goda exempel kan kunskapen om dessa spridas till en bredare krets intressenter och till allmänheten. Väl utformade och skötta trädgårdar är en stor pedagogisk resurs.

I andra länder i Europa och i södra Sverige är intresset och besöksströmmen till trädgårdar som är öppna för allmänheten ständigt växande. Botaniska trädgårdar lockar allt fler.³ Att besöka parker och trädgårdar kan ge många olika upplevelser; från njutningen av att se en riktigt vacker trädgård, till glädjen i att få möta den som lagt ner så mycket arbete på att skapa den. Besöken kan ge injektioner med inspiration och nya idéer till den egna trädgården. Man kan också finna berättelser från förr och få tankar och inspiration av en trädgårds historia. Ett annat skäl till det stora trädgårdsintresset hos många människor är konsumenternas växande krav på ekologiskt odlade produkter. Många trädgårdsföreningar arrangerar besöksresor hos varandra. Nätverk skapas och det leder i sin tur till att behov tydliggörs.

3. SYFTE OCH MÅLGRUPP

Det huvudsakliga syftet med projektet har varit att stödja och utveckla trädgårdsturismen i länet. Trädgårdarna i Dalarna utgör en framtida slumrande resurs för turismen. Basen finns i en rad anläggningar med mycket skiftande karaktär och innehåll.⁴ Det finns liten herrgårdstradition i Dalarna, undantaget södra Dalarnas bruksherrgårdsparker. Det betyder inte att det inte finns trädgårdar. Här finns många värdefulla och uppmärksammade trädgårdar och några är också öppna för allmänheten.⁵ Grunden finns, men många trädgårdar behöver råd och stöd. Görs detta kan trädgårdsturism troligen i framtiden spela en större regionalpolitisk roll i Dalarnas ekonomi och bidra som en länk i länets turism.

Studien riktar sig i första hand till trädgårdsägare och förvaltare. Med råd och stöd till dem kan förhoppningsvis nya trädgårdar öppnas för allmänheten och befintliga utvecklas vidare. Indirekt berörs naturligtvis också trädgårdsturisten eftersom syftet är att utveckla hans eller hennes besöksmål.

4. PROJEKTETS MÅL

Projektet har haft som mål att undersöka och analysera förutsättningar för att utveckla trädgårdsturism i Dalarna. En viktig förutsättning för detta har varit att sammanställa en nulägesrapport av Dalarnas trädgårdar. Genom att förstärka och stötta denna gren av turismen i länet⁶ kan skapas möjlighet att stärka landsbygdsföretagens konkurrenskraft, lönsamhet och uthållighet. Kompletterande intäktsmöjligheter kan erhållas. Den regionala attraktiviteten och folkhälsan kan påverkas i en positiv riktning genom en utveckling av nya gröna offentliga rum och rekreativmiljöer. En utveckling av trädgårdsturism i regionen kan bli ett viktigt komplement till de traditionella turistanläggningarna som idag visar sjunkande besöksiffror. Kompletterande intäktsmöjligheter för människor på

² Carlsson Gunnel: Trädgårdsguiden – om konsten att hitta smultronställen i trädgårdssverige. Bokförlaget Arena 2007

³ Minter Sue: Sustainable Tourism and Botanical Gardens – a Win-Win Situation? Botanical Gardens Conservation International 2004.

⁴ Högardh-Ihr Christina: Tre trädgårdar i Dalarna. Signum 2005.

⁵ Länsstyrelsen i Dalarnas län, Trädgårds och parkmiljöer i Dalarnas odlingslandskap. Länsstyrelsen i Dalarna 2003.

⁶ Riksantikvarieämbetet 2003:7, Plats drivkraft, samhällsprocess. Vad gör kulturarvet till en resurs för hållbar utveckling. Redovisning från seminariedagar i Uppsala oktober 2003

landsbygden kan stärka den regionala uthålligheten och attraktiviteten samt skapa nya utflyktsmål och rekreationsmiljöer.

Ett annat mål har varit att på sikt hjälpa trädgårdsägaren att hitta sin trädgårdsmiljöns egenart och utvecklingspotential till ett för turister intressant resmål. Att kunna förädla den efter platsens förutsättningar och sedan kunna visa upp den på ett professionellt och entusiasmerande sätt.

En direkt måluppfyllelse har kunnat nås vad gäller insamlandet och sammanställandet av kunskapsunderlaget. Detta finns nu tillgängligt i en fyllig rapport och kan vidareanvändas och spridas i studiens kommande steg. Det slutliga målet att vidareutveckla trädgårdarna och att öppna upp fler för allmänheten är ett arbete på längre sikt.

5. GENOMFÖRANDEPLAN OCH TIDSPLAN

Förstudien har haft följande omfattning:

- Projektet inleddes med en litteraturstudie som sammanfattades i en nulägesbeskrivning. Såväl nationella som internationella studier studerades liksom litteratur om speciella trädgårdar i Dalarna. (feb – maj)
- En referensgrupp bildades med följande sammansättning: Thomas Tydén, Dalarnas forskningsråd, Lotta Magnusson, Region Dalarna, Olle Lind, Länsstyrelsen. Referensgruppen träffades vid tre tillfällen.
- Ett urval av länets trädgårdar besöktes, fotograferades och beskrevs samt en bedömning av historiskt värde, status och potential gjordes. (juni-augusti)
- Ägare och förvaltare till trädgårdarna intervjuades. (juni-augusti)
- Resultatet sammanställdes och kompletterande material insamlades. (september-oktober)
- Materialet bearbetades vidare. (nov)
- Ett avslutande seminarium hölls med berörda myndigheter och intressenter. (jan 2010)
- Förstudien sammanställdes i en enkel rapport med sammanställning och beskrivning av länets trädgårdar och dess besökare. Förutom en beskrivning och analys av trädgårdsobjekten diskuterades metoder, utvecklingsbehov samt hur man bör gå vidare. (december, januari)

Jämfört med den ursprungliga genomförandeplanen har undersökningen av besökaren fått reduceras till en litteraturstudie och erfarenheter från trädgårdsägaren. Osaken är brist på tid och resurser och en enig referensgrupp beslutade att förstudien bör fokusera på en omsorgsfull inventering och att en mer omfattande studie av besökarens vanor, motiv och önskemål får skjutas på framtiden.

6 SPRIDNING AV PROJEKTETS RESULTAT

Förstudien finns idag tillgänglig i en rapport. Materialet kan vidare bearbetas och utnyttjas enligt förslag nedan. För detta ändamål behövs det omstruktureras och kompletteras. Då förstudien visar på en stor utvecklingspotential av trädgårdsturismen bör detta i vissa fall ske redan i år inför nästa turistsäsong. Följande bör utvecklas:

- En enkel broschyr och en karta över Dalarnas trädgårdar för spridning via turistbyråer.
- En enkel guide och samt en mer omfattande bok om trädgårdar i Dalarna.
- En hemsida – trädgårdsturism i Dalarna.
- Förslag till turer med cykel, bil och buss.
- Ett hållbart nätverk mellan trädgårdsägarna och en samtalspartner för regionala och kommunal myndigheter och intressenter.
- Framtagande av restaurerings- och skötselplaner där behov finns.
- Vidareutveckling av ett antal trädgårdar i länet med potential för trädgårdsturism.
- En brukarundersökning . Vad intresserar trädgårdsturisten? Vem är han eller hon och vad avgör hans val?
- Rådgivning för stöd och hjälp till trädgårdsägaren att hitta sin trädgårds utvecklingspotential och egenart.

Förstudien syftade till att ta fram ett underlag. Att sprida detta vidare ter sig mycket angeläget och får bli nästa steg.

7 PROJEKTETS ARBETSSÄTT

Den litteratur som finns idag om trädgårdarna har penetrerats och vissa intressanta delar sammanfattats och redovisats i utredningen. Jämförande forskning om trädgårdsturism har genomgåts och sammanfattats. Intervjuer och studier har gjorts av jämförande exempel.

Som utgångspunkt för vidare diskussioner har sammanställts ett kunskapsunderlag om länets anläggningar. Följande frågeställningar har varit vägledande: Vilka är trädgårdarna? Hur ser de ut? Hur sköts de? Hur används de? Vad har de för besöksunderlag och ekonomi? Hur skulle de kunna utvecklas? Vilket stöd behövs? Vilka speciella krav och möjligheter har en trädgård i ett nordligt klimat? Trädgårdarna har inventerats och fotograferats. En problem analys har genomförts och varje trädgårds utvecklingsmöjligheter har beskrivits. Vidare har en utvärdering gjorts av trädgårdarnas potential för trädgårdsturism.

Huvudvikten i studien har lagts på en omfattande inventering av ca 26 trädgårdar. De innehåller allt från bergsmännens barockanläggningar till den enkla villaträdgården. Trädgårdarna finns beskrivna, analyserade och värderade. De har alla beskrivits enligt samma mall för att kunna bedömas på ett rättvisande sätt. Metoden beskriver en strukturerad process med klart definierade analytiska verktyg som möjliggör för användaren att identifiera, mäta och jämföra det kulturella värdet av parker och trädgårdar. Kriterierna är menade att fungera som en värderingsgrund när beslut om t.ex. restaureringar och upprustningar relaterade till en trädgård ska fattas. Värderingen har föregåtts av inventering av tillgänglig dokumentation samt systematiska studier på plats. Dessutom har ägare/förvaltare intervjuats.

Kunskap om besökarens motiv och vanor är en annan viktig byggsten i arbetet med utvecklingen av trädgårdsturismen. Vem besöker trädgårdarna idag och i morgon? Hur många kommer, hur kommer de och vad efterfrågar de? Varför kommer man och vad vill man se och lära? En brukarundersökning har ej varit möjlig att genomföra med de begränsade medel som stått till förfogande i förstudien. Däremot har undersökts och sammanfattats vad andra studier har kommit fram till. I intervjuerna med trädgårdsägare och förvaltare har bedömningar och erfarenheter vad gäller besökarna kartlagts.

Inventeringsresultaten har sammanställts och jämförts och utifrån detta har ett program för fortsatta studier och stödåtgärder sammanställts. Ett seminarium med ägare och förvaltare har genomförts och resultaten av de diskussioner och grupparbeten som kom till stånd har inarbetats i rapporten.

8 SLUTSATS OCH REKOMMENDATIONER

Turismen i länet söker lyfta fram Dalarna som kulturhistorisk och turistisk region. Man tillvaratar och utvecklar kulturarv och natur av nationellt och internationellt intresse. Med detta arv som utgångspunkt kan trädgårdsturismen vara en stöttande gren av stor betydelse dels för lokalbefolkningen men även för besökare. Dalarnas historia är densamma för hela området. "Huvudingredienserna" i Dalarnas trädgårdar är berg, skog, åker och äng, vatten. Alla olika utformningar av trädgårdar och parker behövs för att få en dynamisk spännande region för besökarna. Det gäller att finna och vidareutveckla kärnvärden såsom bykulturen, dalagårdarna, Siljan och det gamla kulturlandskapet, fjällen samt bergsmännen och deras gårdar i södra Dalarna. Det kan också handla om att finna en helt ny miljöteknik. Eller att våga skapa helt nya trädgårdsideal som tolkar vår tid och som kan verka som inspiration och förebild. Det gäller att anlägga trädgårdar som står sig över tiden där design, materialval och skötsel står över dagsländor och tillfälliga trender. Eller att pröva nya hårdiga sorter och trotsa klimatet.

Kommunikation och samarbete

Trädgården måste förmedla ett budskap. Den ska berätta en historia lära ut något nytt. Budskapet bör vara kreativt, energirikt, trovärdigt, äkta och sant. Förutom själva trädgården handlar det också mycket om möten, musik och mat. Att ordna konferenser och event arrangemang i trädgården. Dalarna är en känd och väl inarbetad turistregion och vi måste ställa frågan vad trädgården kan bidra med i detta sammanhang? Om trädgårdsturismen ska bli en kraft att räkna med måste den ge en långsiktig energi. Trädgården måste ses som ett gränsland mellan landsbygd och stad. Det oväntade mötet kan ge något helt nytt. Storstadens puls behöver stadens lugn.

Många regioner i Europa har samma problem som Dalarna vad gäller ekonomisk tillväxt och social demografi. Vi behöver tillgång till goda exempel över gränserna. Hur har man ute i Europa utnyttjat trädgårdsturismen för att stärka regionen? Kan vi tillsammans skapa nätverk av unga människor som jobbar i trädgårdar jorden runt. Volontärverksamhet finns hos t.ex. National Trust. Genom samarbete blir vi tydligare i ett nationellt och ett internationellt perspektiv.

Information

Med inventeringsmaterialet som bas kan man utarbeta en gemensam **hemsida** för trädgårdarna i Dalarna. Många av de större trädgårdarna har utmärkta egna hemsidor som kan länkas till detta nätverk. Idag får man söka på de enskilda trädgårdarna och på kommunernas hemsidor. För den som är trädgårdsintresserad och som vill planera en trädgårdsresa kommer detta att öppna upp många nya möjligheter.

Med samma basmaterial kan man också utarbeta en gemensam **broschyr** och en enkel **skrift** om trädgårdarna. Även en **karta** med beskrivning är användbar. Kompletteras materialet genom ytterligare källforskning kan man också ge ut en gemensam **bok** om Dalarnas trädgårdar. **Artiklar** i facktidskrifter fångar upp intresserade och sätter ytterligare fokus på Dalarna. För att fånga upp utländska turister bör allt material även finnas på engelska. Materialet bör finnas tillgängligt på länets turistbyråer.

Trädgårdsresor förekommer idag till de stora mer kända trädgårdarna. Förslag till turer kan utarbetas med olika teman. Exempel: konstnärernas trädgårdar, bergsmännens trädgårdar, herrgårdsparkerna, allmogeträdgårdarna etc. Bussbolagen bör kontaktas och materialet distribueras. Turer kan också utgå från olika stråk. Genom att samverka med resebolag och andra turistansvariga och ställa materialet till förfogande kan man finna många vinklingar och idéer. Cykelturer och vandringar, allmogetveckor och herrgårdshelger. Idéerna är oändliga. Trädgårdarna kan naturligtvis kopplas ihop med andra målpunkter i länet.

Nätverk

Trädgårdar och parker i Dalarna har idag inget eget nätverk. Skapades ett sådant skulle ägare och förvaltare kunna stödjas för att kunna utveckla befintliga anläggningar genom träffar, seminarier, kunskapsutbyte, utbildning etc. Utbildningen skulle t.ex. kunna innefatta ekonomi och driftsformer, marknadsföring, arkitekt kompetens och skötsel. Skapande av ett gemensamt nätverk med erfarenhetsutbyte mellan olika trädgårdsägare ger möjlighet till inspiration, samordning och stöd. Med gemensamma regelbundna träffar kan man planera marknadsföring, öppettider mm på ett samlat sätt så att de olika delarna stärker varandra. Stråk kan knytas ihop och trädgårdsresor planeras tillsammans i paket. På slutseminariet den 12 januari med samtliga ägare och förvaltare inbjudna valdes tre kontaktpersoner vilka fick i uppdrag att skapa nätverket Blålockan. Nätverket är alltså skapat men behöver stötta.

Fortsatt forskning

Kunskap om trädgårdsbesökaren, hans önskemål, preferenser och vanor saknas alltjämt. Den engelska studie som finns refererad är gjord i England 2004 och har sin giltighet där. Vissa av riktlinjerna är dock generella och kan troligtvis överföras till svenska trädgårdar. I vår förstudie har trädgårdarnas ägare eller förvaltare intervjuats om sina erfarenheter av de diskuterade kriterierna. En undersökning riktad direkt till besökaren har däremot ej kunnat inrymmas utan får hänskjutas till kommande huvudstudie. Andra fält där kunskap saknas är:

- Fördjupade studier av enskilda trädgårdar
- Trädgårdsturismens bidrag till den regionala ekonomin

Stöd till enskilda trädgårdar

Många trädgårdar har svårighet med ekonomin. Intäktsmöjligheterna är små och det kostar mycket tid och pengar att sköta stora anläggningar. Mycket ideellt arbete läggs ned och det är naturligtvis orimligt att med allmänna medel stötta annat än de allra mest angelägna objekten. Men många trädgårdar har driftiga och idérika ägare som lyckas utveckla och sköta sina anläggningar med egen kraft. Viss sakkunnig hjälp i form av skötselplaner och restaureringsplaner skulle väsentligt kunna höja anläggningarnas kvalitet och styra idéer i rätt riktning.

Ekonomisk hjälp med upprustning är nödvändigt för att historiskt intressanta anläggningar skall kunna restaureras. Stöd till skötsel med en trädgårdsmästare är också motiverat i vissa nyckelanläggningar. Tillgång till rådgivning är nödvändigt för ett fruktbart samarbete mellan entusiastiska amatörer och experter och för att trädgårdarna i framtiden skall kunna blomma och utvecklas.

Som slutord i detta avsnitt vill jag sammanfatta de råd som gavs i en av de trädgårdar vi studerat som exempel:

- glöm inte kärnan i verksamheten, det vill säga själva trädgårdsupplevelsen
- addera hela tiden en anledning till att besöka trädgården just nu
- lyssna till era kunder
- Investera och var djärv.
- satsa på samarbete med närliggande besöksmål

10. KONTAKTPERSON

Inger Berglund, dotGreen Landskap och Miljö AB (070-587 67 91) har genomfört och lett studien. Jan Berglund, dotGreen Landskap och Miljö har deltagit i inventering och bedömning. Billie Lindahl, Södertörns högskola har gjort litteratursökning och sammanfattningar. Thomas Tydén, Dalarnas forskningsråd har deltagit som samarbetspartner och stöd i upplägg av och metodfrågor.

Falun den 2 februari 2009

Inger Berglund

Följande trädgårdar har inventerats, beskrivits och analyserats:

Bergsmansgårdarnas trädgårdar

- Källslätten
- Stabergs barockträdgård
- Vassbo park och trädgård
- Linnés bröllopsstuga med trädgård
- Puttbo, rester av barockträdgård
- Karlfeldtsgården i Karlbo
- Stora Hyttånäs trädgård

Bruksherrgårdarnas trädgårdar

- Garpenbergs arboretum och herrgårdspark
- Stjärnsunds herrgård med engelsk park
- Klosters herrgård med engelsk park
- Disponentparken i Grängesberg
- Grängshammars herrgårdspark

Trädgårdar från förra sekelskiftet

- Karlfeldtsgården Sångs i Sjugare
- Hildasholm i Leksand
- Carl Larssongårdens trädgård, Lilla Hyttånäs
- Norhaga

Handels och visningsträdgårdar

- Björn Engströms handels och visningsträdgård, Klockarnäs Enviken
- Bäsna trädgård, Borlänge
- Dala Floda Vårdshus
- Dala □ Järna Konstgård
- Ekoparken, Bergplant växtmiljö, Borlänge
- Hannelotte Kindlunds trädgård, Övertånger
- Villa Blåkulla, Lövnäs, Sörsjön
- Vattånäs ortagård

Privatträdgårdar

- Villa Arnberg, Borlänge
- Mörtarbo, släktgård i Folkare